

«М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары–19» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19», посвященной 110- летию М.А. Гендельмана». - 2023.- Т.ІІ,Ч.ІІ.- Б. 22-24.

ӘОЖ 633.2.033.2

АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖАЙЫЛЫМ АЛҚАПТАРЫНЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ

Исаев Е.С., 2 курс студенті

Капетова А.С., магистр, аға оқытушы

*С. Сейфулин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

Қазіргі таңдағы жалпы жайылым мәселелері бойынша өзекті мәселелерінің бірі. Ауыл шаруашылығы жануарларының табындары үшін жайылымдық жерлердің жетіспеушілігі соңғы жылдары ауыл тұрғындары арасында ең өткір мәселелердің біріне айналды. Жайылымнан айырылған жеке қожалық иелері ірі жер иеленушілерге шағымданады, даулы аумақтардың төңірегінде қақтығыстар жиі өршіп, әлеуметтік шиеленіс күшейеді.

Атырау облысы Қазақстанның батысында, Жайық өзенінің бойында орналасқан қала. Бұрынғы Каспий теңізінің орнында, шөл-шөлейтті белдеуінде орналасқан. Жыл өткен сайын оның жағдайы тіптен күрделенуде. Өзен суының таяздану процесі әлі де жалғасуда, жағалауы да күннен-күнге тартылған. Қазір өзеннің жоғарғы жағынан гидротехникалық ғимараттарды салу құрылысы да өзеннің жағалауындағы таудай үйінділердің пайда болуына алып келді.

Аймақты және табиғи топырақты қалпына келтіру үшін көп уақытты қажет етеді. Атырау облысы республиканың барлық құрғақ аймақтарының ішінде шөлейттенудің ең жоғары көрсеткішіне ие.

Соңғы жылдары ауыл шаруашылығы алқаптарында қайтымсыз экологиялық өзгерістер, соның ішінде жердің деградация процестерінің күшеюі байқалады. Өңірдегі ауыл шаруашылығы жерлерінің тозуына ықпал ететін негізгі антропогендік фактор ретінде жайылымдық жерлердегі, әсіресе ірі елді мекендердің маңындағы жайылымдардың шамадан тыс жайылуын, олардың бұзылуына әкеп соқтыруы дигрессияны анықтауға болады. Мұнда мал азықтық алқаптардың шығымдылығының төмендеуі байқалады, жалпы алғанда, облыстағы жайылымдықтардың деградациялану үдерісін шөлейттену процестерінің дамуының айқын мысалы ретінде қарастыруға болады.

Жайылымдық жерлердің шамадан тыс жайылуы бағалы өсімдік түрлерінің арамшөптермен және жеуге жарамсыз түрлерімен алмастырылуынан, өнімділіктің төмендеуінен, пайдалану маусымының шектелуінен көрінеді. Айта кету керек, ең көп құлаған аумақтар құдықтар мен мал суаратын орындармен шектеледі. Жалпы алғанда, облыстың орташа және қатты мал жаюының жоғары жайылымдық аумақтарымен сипатталатынын атап өтуге болады.

Деградацияның ең үлкен көрінісі Құрманғазы, Махамбет және Қызылқоға аудандарында байқалады. Бүгінгі таңда ауыл шаруашылығы жерлері 3 057,2 мың гектарды немесе облыс аумағының 26,0-ға пайызға дейін құрайды. Облыстағы ауыл шаруашылығы жерлерінің сапалық бағалауы бойынша жалпы алқаптың 38 пайызы сортаң, 34 пайызы сусызданған, 19 пайызы сортаң, 6 пайызы ғана теріс белгілерімен асқынбаған жерлерге тиесілі [1]. Жайылымдық және атыраулық табиғи кешендердің деградация мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді. Жайық өзенінің жайылмасы мен арналарында құрғау үрдісі байқалып, 132,9 мың гектар алқап жүйесіне әсер ететінін атап өткім келеді, бұл өздеріңіз білетіндей, облыстағы ең құндысы шабындық болып табылады. Осылайша, әртүрлі табиғи процестердің әсерінен соңғы онжылдықта гидроморфтық ландшафттардың аудандары айтарлықтай қысқарды. Атап айтқанда, облыста шабындық 3 есеге, қамыс 14 есеге азайған. Жалпы облыста ауыл шаруашылығы жерлерінің өнімділігі мен олардың жемшөппен қамтамасыз етілуінің төмендеуі байқалады [2].

Кесте -1 Атырау облысы бойынша ауыл шаруашылығы алқаптарының бөлінуі, мың га

Облыстар атауы	Барлық а/ш алқаптары	соның ішінде					
		егістік		көп жылдық екпелер	тыңайған жер	шабындық	Жайылымы
		барлығы	оның ішінде суармалы				
Атырау	9 767,2	9,1	9,1	0,8	11,5	132,9	9 612,9

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің деректері бойынша топырақ пен қоршаған орта ластануының үлкен үлесі Атырау облысына - 59% келеді. Жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, топырақтың мұнай өнімдерімен ластануының ең жоғары деңгейі Мақат кен орнының маңында анықталған.

Зерттеулердің негізгі мәселелері:

- табиғи-климаттық жағдайлар, көктемгі және жазғы кезеңдердегі жауын-шашынның жеткіліксіздігі;
- шөлдену процестерінің нәтижесінде деградация;
- аймақтағы мұнай-газ өнеркәсібінің дамуына, жолдардың салынуы мен пайдаланылуына дигрессия, дефляция, тұздану, сайдың пайда болуы және т.б. сияқты процестердің белсендірілуіне ықпал етеді;
- жер асты тұщы су көздері қорының төмен деңгейі;
- облыстың Жайық, Қиғаш, Ойыл, Жем және т.б. ірілі-ұсақты өзендерінің деңгейін төмендету;
- тереңдету жұмыстарына жергілікті бюджеттен бөлінген қаражаттың жеткіліксіздігі;
- көктемгі тасқын суларының төмен деңгейі, сәйкесінше төмендеуі

- табиғи су басқан шабындықтар мен жайылымдар;
- мал азықтық дақылдар алқаптарының үлесінің қысқаруы (жоңышқа, судан шөп, жүгері және т.б. минимумға дейін);
- қысқы қора кезеңіндегі жем-шөп қорының тапшылығы; облыста, атап айтқанда Махамбет, Индер және Исатай аудандарында шөпті қажетті мөлшерде жинауға мүмкіндік бермейтін өнімділіктің төмендігі және шабындықтардың болмауы [3];

Жоғарыда айтылғандардан шешім жолдарын ұсыну керек:

- барлық санаттағы жерлерге және ең алдымен ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге түгендеу жүргізу, оның барысында жер түрлері бойынша барлық санаттағы жерлердің жалпы ауданы, олардың сапалық жай-күйі, жер пайдаланушылар бойынша бөлінуі туралы мәліметтер анықталады; сондай-ақ мақсаты бойынша пайдаланылмаған жерлер және т.б.

- аумақтардың топырақ ерекшеліктерін білуді талап ететін топырақ-климаттық жағдайларды және басқа да мақсаттарды ескере отырып, егіншілік мәдениетін көтеру, топырақ құнарлылығын және ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін арттыру бойынша агротехникалық іс-шаралардың сараланған жүйесін әзірлеу үшін жерлердің топырақ зерттеуін жүргізу.

- жайылымдық жүктемені азайту; оңтайлыға жақын жүктемені сақтай отырып, экологиялық таза жайылым айналымын енгізу және жайылым айналымы жағдайында далалық генетикалық қорларды (тынығу аймақтарын) құру;

- жайылымдық жөндеу кезеңіне жайылымды толық тоқтата отырып, бұзылған жайылымдардағы шөптерді қалпына келтіру (шөптерді шамадан тыс қопсыту, қопсыту, мульчирование, құрылым түзушілерді енгізу және т.б. арқылы);

- жемдік қасиеттері жоғары далалық өсімдіктерді өсіру бойынша тәжірибелер жасау,

- жем-шөп алқаптарын түбегейлі жақсарту, сортаң жерлерді мелиорациялау және эрозияға қарсы шаралар;

- топырақтың батпақтануын және қайталама сортаңдануын болдырмайтын технологияларды таңдау жолымен суару әдістерін оңтайландыру (тек жақсы құрғатылған топырақты суару, шабындықтарды бірінші рет суару, жайылымдар мен ірі ойыстарды механикалық әдіспен суару), сондай-ақ фитомелиорациялық технологиялар;

- уақытша ағындар мен шағын өзендердегі су шаруашылығы құрылыстарын оңтайландыру;

- көпжылдық мал азықтық дақылдарды өсіру үшін ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге қаржылық қолдау көрсететін шараларды әзірлеу,

- өңірдегі Қиғаш, Ойыл, Жем және т.б. шағын өзендерді тереңдету бойынша іс-шараларды қаржыландыру.

Қазіргі уақытта қолда бар ақпарат Атырау облысының бүкіл аумағында егжей-тегжейлі экологиялық-геохимиялық зерттеулер жүргізу және жаңа тех-

нологияларды пайдалана отырып, жағымсыз кері әсерлерді жою және тұрақтандыру жөнінде жүйелі негізде ұсынымдар әзірлеу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Лысенко В.В., Кокорева И.И. Растительный покров промышленных зон Северо-восточного Прикаспия[Текст] / Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті ҚазҰУ хабаршысы, Биология сериясы. – Алматы, -2010. -№ 4(46).[Электрондық ресурс]. -URL:<http://rmebrk.kz/journals/2437/2036.pdf>

2 Қазақстан Республикасының 2021 жылғы жер жағдайы және оның пайдаланылуы туралы жиынтық талдамалы есебі. [Электрондық ресурс]. - URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/land/documents/details/291911?lang=kk>.(өтініш берген күні: 16.02.2023)

3 B.Zh. Yesmagulova, A.Y. Assetova, Zh.B. Tassanova, A.N. Zhildikbaeva, D. K. Molzhigitova Determination of the Degradation Degree of Pasture Lands in the West Kazakhstan Region Based on Monitoring Using Geoinformation Technologies[Text]/ Journal of Ecological Engineering -2023.-№24(1).-P.179–187. <https://doi.org/10.12911/22998993/155167> ISSN 2299–8993, License CC-BY 4.0